

JANUSZ BIELSKI

CELE WYCHOWANIA W UJĘCIU AKSJOLOGICZNYM

(The aims of physical education in axiological approach)

Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku,
Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej w Warszawie

Słowa kluczowe: cele, wartości, kompetencje, podstawa programowa kształcenia.

Key words: aims, values, competences, curricular basis of education.

Opracowanie dotyczy celów wychowania fizycznego w ujęciu aksjologicznym. Przedstawiono pożądane kompetencje ucznia wynikające z tych celów. W niniejszym artykule autor prezentuje także własne propozycje podstaw programowych wychowania fizycznego.

The paper relates to the aims of physical education in axiological approach. The desired competences of a student resulting from these aims were presented. In the article the author presented also his own suggestions for curricular basis of physical education.

1. AKSJOLOGICZNE PODSTAWY CELÓW KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA FIZYCZNEGO

Warunkiem skuteczności wszelkich działań jest dokładne określenie celów. Cele lub zadania to normy postulujące określone stany rzeczy, czyli standardy wychowawcze, wskazujące na pożądane cechy osobowości i zachowania. Określają one pewne ogólne zmiany czy przeobrażenia w tym zakresie.¹

Cele wychowania zmieniały się w poszczególnych epokach historycznych, bo wynikają one z systemów wartości dominujących w danych społecznościach. Oprócz wartości, inspiracją do stawiania celów wychowania mogą być religie, systemy filozoficzne i polityczne oraz normy moralne.

¹ M. Łobocki, *ABC wychowania*. Warszawa 1992.

Nauka o wartościach – to aksjologia, a nauka o celach – to teleologia.

Dzisiaj zwraca się dużą uwagę na potrzebę „**edukacji aksjologicznej**”, prowadzącej do świadomego wybierania wartości i określania ich hierarchii jako podstawy konstruowania własnej filozofii życiowej, aspiracji życiowych i preferowanych stylów życia.

Koncepcje aksjologiczne wpływają na refleksję człowieka o celach edukacyjnych, bowiem:

- 1) aksjologia daje ogólny pogląd na widzenie świata wartości;
- 2) jest wyznacznikiem celów edukacji w dużych i małych grupach społecznych;
- 3) edukacja coraz więcej uwagi zwraca na indywidualne systemy i hierarchie wartości;
- 4) wartości są podstawowym problemem w edukacji.

Nadrzędną wartością w ujęciu współczesnej aksjologii jest człowiek, jego życie, rozwój umysłowy, fizyczny, samorealizacja, wolność, tożsamość, podmiotowość.²

Hierarchia uznawanych wartości stanowi jedno z podstawowych uwarunkowań wpływających na ludzkie zachowania. Wartości kierują postawy, motywy postępowania, własne zachowania i styl życia. Wpływają na naszą ocenę innych ludzi, zdarzeń, wyznaczają postawy wobec różnych obiektów. Jeśli wartości witalne zajmują wysoką pozycję w hierarchii wartościowania, to człowiek (uczeń) będzie dbał o harmonijny rozwój fizyczny i umysłowy, o estetykę swojego ciała i o wysoką sprawność fizyczną. Będzie się racjonalnie zachowywał w dziedzinie dbałości o zdrowie.

Najczęściej wymienianymi wartościami ogólnoludzkimi (podstawowymi lub autotelicznymi) są wartości koncentrujące się wokół: **prawdy, dobra i piękna**.

Wartości mogą przybierać postać: dóbr, idei, myśli, postaw, koncepcji, przeżyć psychicznych, a także pewnych stanów i właściwości fizycznych człowieka. Możemy mieć do czynienia z różnymi rodzajami wartości.

Do uniwersalnych, ogólnoludzkich wartości zalicza się też: **sprawiedliwość, wolność, godność, humanizm, solidarność, pokój, życie ludzkie, rozwój i zdrowie**. Podmiotem tych wartości jest człowiek.

Każdy człowiek jako podmiot wychowania posiada swoistą charakterystykę aksjologiczną. Wszelki ideał czy model wychowawczy musi wyrastać ze zrozumienia aksjologicznej specyfiki natury ludzkiej. Wiedza o wychowaniu musi się opierać na wiedzy o wartościach i wiedzy o człowieku. W procesie wychowania wartości przejawiają się zarówno w celach, treściach i metodach.³

Współczesna edukacja przywiązuje dużą wagę do czynnego udziału uczniów w poszukiwaniu celów, dokonywaniu wolnych wyborów, w umożliwieniu zdobywania osobistych doświadczeń i brania odpowiedzialności za siebie, czyli do rozszerzania podmiotowego udziału jednostki we własnym rozwoju, co warunkuje też właściwe jej funkcjonowanie w różnych sytuacjach życiowych.⁴

Antropologia zakłada, że jednym z istotnych atrybutów dojrzałości człowieka jest zdolność do podejmowania decyzji, czyli dokonywania samodzielnych wyborów

² T. Lewowicki, *Przemiany oświaty*. Rzeszów 1994.

³ W. Cichoń, *Aksjologiczne podstawy teorii wychowania*. Kraków 1981.

⁴ T.E. Dąbrowska, B. Wojciechowska - Charlak, *Między praktyką a teorią wychowania*. Lublin 1997.

(w tym także form aktywności ruchowej, treści programowych) i w tę umiejętność trzeba ucznia wprowadzać już od bardzo wczesnego wieku, a nauczyciele bardzo często tego nie robią i robić nie chcą.

2. RODZAJE CELÓW WYCHOWANIA

Cele wychowania można analizować na kilku poziomach, a mianowicie:

- ideału wychowania,
- celów ogólnych,
- celów swoistych,
- celów etapowych,
- celów operacyjnych.

Celem mogą być pewne dyspozycje psychiczne i fizyczne wychowanków albo pewne stany społecznego środowiska, w którym oni żyją.

W pierwszym wypadku mówi się o określonych kompetencjach intelektualnych ucznia, nawykach, postawach, zdolnościach i cechach osobowości. W drugim – o dyspozycjach sprawnościowych i somatycznych. W trzecim przypadku cel jest wyrażony w kategoriach socjologicznych. Mówi się wtedy o rolach, normach społecznych, wzorach kultury, które miałyby charakteryzować społeczność klasy czy szkoły.

W kategoriach psychologicznych można wyróżnić cztery grupy celów:

- 1) cele **kreatywne**: „wywołać...”, „ukształtować...” (np. nowe zainteresowania lub przekonania). Wzór: 0 - +.
- 2) cele **optymalizujące**: „zwiększyć...”, „wzmóc...”, „poszerzyć...” (np. zaangażowanie). Wzór: + - +++.
- 3) cele **minimalizujące**: „osłabić...”, „ograniczyć...” (np. agresję). Wzór: +++ - +.
- 4) cele **korekcyjne**: „przekształcić...”, „zmienić...” (np. postawę). Wzór: - → +.

3. FUNKCJE CELÓW WYCHOWANIA

1. Cele stanowią **punkt odniesienia**, do którego w procesie dydaktyczno-wychowawczym wszystko się przymierza i ocenia.

2. Cele mają znaczenie **regulacyjne**, zabezpieczają przed nadmiernym rozbudowaniem środków.

3. Cele spełniają funkcję **organizującą** wobec treści, metod, form organizacyjnych, kształcenia nauczycieli i przedmiotu badań oświatowych.

4. Cele mają charakter **koordynujący**. Są integrujące i mobilizujące, pobudzają entuzjazm, jeśli są celami autentycznymi i atrakcyjnymi.

5. Cele pełnią funkcję **prospektywną**, przepowiadają i przenoszą w przyszłość taką, jakiej pragniemy. Przenoszą w dzień jutrzejszy, inspirują dzień dzisiejszy.

6. Cele zapewniają **trwałość wartości**. Należą do przeszłości, dnia dzisiejszego i przyszłości. Wzmacniają poczucie bezpieczeństwa.

Rolę celów sprowadza się do trzech funkcji: **wyodrębniającej, strukturalizującej (modelującej)** i funkcji **kontrolnej**.

4. CELE WYCHOWANIA FIZYCZNEGO

W wychowaniu fizycznym powinno się dążyć do uzyskania pewnych wartości, które są źródłem celów tego wychowania. Są to:

- Zdrowie i wszechstronny rozwój fizyczny człowieka.
- W pełni dojrzała, harmonijnie i wysoce rozwinięta osobowość.
- Pozytywna postawa wobec własnej egzystencji, postawa do własnego zdrowia i kultury fizycznej.
- Wysoka sprawność fizyczna i zaradność życiowa.
- Przygotowanie człowieka (ucznia) do uczestnictwa w szeroko pojętej kulturze fizycznej, poprzez wyposażenie go w odpowiednią wiedzę i umiejętności ruchowe – sportowo-rekreacyjne i turystyczne.
- Przygotowanie ucznia do korzystania z zasobów wiedzy o zdrowiu i kulturze fizycznej.
- Przygotowanie do życia społecznego i rodzinnego oraz do ochrony środowiska naturalnego.
- Bardzo istotne w wychowaniu, także w wychowaniu fizycznym, są cele dotyczące konkretnych cech osobowości, czyli takich przymiotów (wartości), jak: godność, uczciwość, sumienność, pracowitość, odpowiedzialność za siebie i za innych, życzliwość, poczucie sprawiedliwości, umiejętność współzycia i współdziałania z innymi oraz radzenie sobie z własnymi problemami.

Są wśród tych celów cele specyficzne dla kultury fizycznej, w których uzyskaniu żadna inna dziedzina edukacji nie może wyręczyć wychowania fizycznego, są tu też inne cele, wynikające z innych rodzajów wartości (etycznych, estetycznych), w uzyskaniu których wychowanie fizyczne kooperuje z innymi rodzajami wychowania.

Wartości, jak już pisaliśmy wyżej, to kluczowy problem edukacji szkolnej. Występują w niej jako system norm rzutujących na działalność nauczycieli i uczniów. W procesie kształcenia i wychowania fizycznego powinniśmy się do nich odwoływać w formułowaniu celów i to zarówno do tych instrumentalnych wartości, które są źródłem celów i zadań operacyjnych, jak i tych ostatecznych – autotelicznych wartości. Dlatego wartości muszą być rozpoznawalne, zrozumiałe i respektowane przez działające podmioty. Te procesy powinny się wzajemnie uzupełniać i tworzyć hierarchię wartości, czyli proces wartościowania, zwany tworzeniem sytuacji aksjologicznych.⁵

Dlaczego tyle miejsca poświęcamy pojęciu „wartości” w wychowaniu, choć między wartościami i celami edukacyjnymi nie ma antynomii, są to pojęcia bliskoznaczne. Słowo „wartość” jest jednak wydatniejsze od słowa „cel”, jest sprzęgnięte z określoną ideologią, w związku z czym możemy traktować wartość jako byt związany z pewnym wyższym rodzajem dóbr.

⁵ K. Denek, *Cele wychowania w systemie edukacji narodowej*. „Forum Oświatowe” 1990, nr 1.

W stawianiu celów wychowania fizycznego konieczne jest odwoływanie się do wartości, a zwłaszcza do wartości autotelicznych (najwyższego rzędu), bo czasem zdarza się tak, jak pokazuje praktyka, że cel, do którego nauczyciel dąży, nie stanowi wartości godnej najwyższego uznania, a czasem jest „antywartością” na danym etapie edukacji. Wartości nadają głębszy sens celom wychowawczym i zarazem uzasadniają niezbedność ich realizacji. Stąd też o prawidłowym przebiegu procesu edukacyjnego (wychowania fizycznego) bardziej decydują uwewnętrznione wartości niż cele wychowania w potocznym rozumieniu.⁶

⁶ J. Bielski, *Wartości źródłem celów wychowania fizycznego*. „Lider” 2004, nr 9.